

Historische en Heemkundige Studies in en rond het Geuldal. Jaarboek 2(1992). Valkenburg aan de Geul, 1992. 183 blz. ISBN 90-74428-01-0.

Dit jaarboek bevat een lange studie van F.G.H.M. Crutzen met de titel 'Geloven op straat. Openbare godsdienstoefeningen buiten de gebouwen en besloten plaatsen in de dekenaten Gulpen en Meerssen, 1848/1857' (blz. 116-162). De chronologische begrenzing in de titel slaat op de periode waarin de Nederlandse overheid (mislukte) pogingen in het werk stelde om het aantal openbare processies terug te dringen, dat was toegelaten krachtens de nieuwe grondwet en nader gepreciseerd in de Wet op de kerkgenootschappen van 1853. In feite behandelt Crutzen de ontwikkelingen in Zuid-Limburg op het terrein van processies en bedevaarten sinds het begin van de negentiende eeuw, waarbij hij uitvoerig ingaat op wetgeving en regels en de uitvoeringspraktijk daarvan. Toegespitst op de genoemde dekenaten levert dat een interessante *case study* op. Enerzijds was er al vroeg sprake van wrijvingen tussen de traditionele volksvroomheid en -religie en de kerkelijke discipline (vooral ten aanzien van de bedevaarten), waarbij de bemoeizuchtige overheid en de geestelijkheid op hetzelfde spoor zaten. Anderzijds blijkt hoezeer de maatregelen van de overheid werden ingegeven door de vrees voor *openbare* godsdienstige manifestaties die terugwezen naar een periode, waarin de kerk nog in volle openheid de rituele rol vervulde die de staat haar sindsdien was gaan betwisten.

J.P. de Valk

Frans Groot, *Roomsen, rechtzinnigen en nieuwlichters. Verzuiling in een Hollandse plattelandsgemeente, Naaldwijk 1850-1930*, Historische vereniging Holland, Uitgeverij Verloren Hilversum 1992. 301 bldz. ISBN 90-70403-80-7. f 49,00 (Hollandse studiën, 28).

De wat ongelukkig gekozen titel slaat op de driedeling waarin zich de verzuiling in Naaldwijk uitgekristalliseerd heeft. Toen sedert het midden van de vorige eeuw ook in dit welvarende dorp van tuinders en boeren in het hart van het Westland de schoolstrijd zich aandiende, verreezen er naast de openbare lagere school een christelijke (= orthodox protestantse) en een roomskatholieke. In de politiek en in het sociale leven kwam vervolgens een evenwichtige driedeling tot stand: naast de 'algemene' (= liberale, vrijzinnige) gingen de orthodox-protestantse en de roomskatholieke groeperingen zich presenteren, zo fraai dat Naaldwijk een prachtig voorbeeld van case-study voor verzuiling kon worden.